

PUMNALE HALLSTATTIENE TÎRZII SAU „PUMNALE AKINAKES”

DE

C. BUZDUGAN

Într-o notă (*Despre interpretarea pumnalelor akinakes descoperite pe teritoriul României*)¹, consacrată studiului nostru intitulat *Pumnale hallstattiene tîrzii pe teritoriul României*², Valentin Vasiliev dobîndește meritul de a fi reușit să realizeze doar simple marginalii, vrednice oricînd de dat uitării. Unele dintre ele implică însă interpretări arheologice denaturate, care ne determină la o intervenție scrisă.

În primul rînd, se cuvine sublinierea că lucrarea noastră nu tratează un singur tip de pumnale, ci *toate tipurile existente*, așa cum reiese, dealtfel, și din *capitolul tipologie*, unde sînt prezentate trei tipuri diferite (A, B, C), înțelegînd prin noțiunea de „tip” o categorie de obiecte reunite pe baza trăsăturilor formale și nu a apartenenței lor etnice.

Cît despre obiecția lui V.V. că am fi eludat folosirea cuvîntului *akinakes*, ea trădează un proces de intenție, care ne este străin. Denumirea de *akinakes* nu este nicidecum obligatorie. V. Pârvan folosește pentru aceste arme denumirea de *spade scurte* sau *pumnale*³. Preluînd cuvîntul din limba greacă, H. Daicoviciu denumește corect aceste arme *akinakai*⁴. În unele lucrări, D. Berciu folosește expresia *pumnale zise de tip akinakes*⁵. Cam aceeași denumire o întîlnim la S. Morintz⁶. La fel stau lucrurile și în literatura străină. În literatura rusă, de pildă, pentru aceste arme cel mai des se întîlnește denumirea de *kinjalî (pumnale)* și mai rar cea de *akinakes*⁷. În germană, W. Ginters denumește aceste arme *Kurzschwoerter (spade scurte)* și numai rareori *akinakes*⁸. În limba engleză, E. Minns folosește exclusiv denumirea de *daggers (pumnale)*⁹, iar în franceză, pumnalele descoperite în Iran sînt denumite de A. Godard *poignards*¹⁰. În ceea ce ne privește, considerînd greoaie forma *akinakes-uri*, n-am adoptat-o din motive stilistice, iar folosirea pluralului grec *akinakai* este improprie limbii române. Utilizarea expresiei „*pumnale akinakes*”, devenită proprie lui

¹ Valentin Vasiliev, ActaMN, 15, 1978, p. 101—106.

² C. Buzdugan, Cercetări arheologice, 2, 1976, p. 239—273.

³ V. Pârvan, *Getica*, București, 1926, p. 340—350; idem, *Dacia*, București, 1972, p. 66.

⁴ H. Daicoviciu, *Dacii*, București, 1972, p. 51.

⁵ D. Berciu, *La izvoarele istoriei*, București, 1967, p. 255.

⁶ S. Morintz, *Materiale*, 3, 1957, p. 219.

⁷ M. I. Artamonov, *Kimmeriift i skift*, Leningrad, 1974, p. 40; A. I. Terenojkin, în *Skifskii mir*, Kiev, 1975, p. 3—32.

⁸ W. Ginters, *Das Schwert der Skythen und Sarmaten in Südrussland*, Berlin, 1928, p. 6—20, pl. 2, 3.

⁹ E. Minns, *Scythians and Greeks*, Cambridge, 1913, fig. 81, 147, 243.

¹⁰ A. Godard, *L'Art de l'Iran*, Paris, 1962, p. 31, 81 și urm.

V.V., iese din discuție, deoarece ea este un pleonasm. Pe de altă parte, din considerente ce apar limpede în cuprinsul studiului nostru, acestor arme nu le-am spus nici scitice, dar nici getice. Indiferent de originea lor general iraniană, avînd în vedere contextul de descoperire diferit, diversitatea de tipuri și dăinuirea în timp, nu înseamnă cituși de puțin că, dacă nu în întregime, măcar în marea lor majoritate, aceste arme nu pot fi considerate produse locale. De aceea, în deplină concordanță cu realitatea arheologică, ele au fost denumite *pumnale hallstattiene tîrzii*, legindu-le astfel de perioada istorică în care apar și se răsîndesc.

Apoi, V.V. se ridică împotriva unui „punct de vedere cu totul diferit de cel temeinic concurat în literatura de specialitate (română și străină) cu privire la atribuirea originii cultural-etnice acestui tip de pumnal” (p. 101), considerînd — potrivit metodei sale — apartenența tuturor acestor pumnale la etnosul scitic drept un postulat. Dar, înainte de a fi făcut această remarcă, V.V. trebuia să știe că punctul nou de vedere nu este o creație a noastră decît în măsura în care ne-am permis punerea în lumină a recentelor date arheologice, iar arheologia românească a înregistrat, mai ales în ultimii ani, progrese considerabile. Consider — și cred că nu sînt singurul — că nu este adecvată metoda folosirii diverselor interpretări ipotetice ale datelor istorice ca premisă pentru clasificarea unor descoperiri arheologice, respectiv a unor informații obiective. În consecință, este necesară cunoașterea mai întîi a formelor și a etapelor de dezvoltare ale obiectivelor arheologice pentru a se putea trece la o interpretare etno-culturală, care, prin natura ei ipotetică, va diferi de la centru la centru. De aceea, în lucrarea noastră am studiat pumnalele hallstattiene tîrzii considerîndu-le ca o formă specifică acestei perioade istorice, iar problema atribuirii etnice a descoperirilor în care ele apar am conceput-o ca fiind de domeniul unui studiu complex, care să cuprindă toate aspectele culturii materiale.

Trecînd la conținutul propriu-zis al lucrării noastre, V.V. face o serie de observații cu privire la modul de prezentare a descoperirilor din Transilvania, unele dintre ele fiind de altfel justificate. Dacă el s-ar fi limitat la aceste observații, care și-ar fi găsit locul mai degrabă în subsoful unei lucrări decît în textul unui articol special întocmit, atunci ne-ar fi obligat chiar la exprimarea de mulțumiri. Este cazul cu descoperirile de la Aiud, pentru care propune, pe drept cuvînt, cinci pumnale în loc de patru, cum se transmisese din publicațiile anterioare¹¹. Explicarea citării punctului „Cinege” ca loc de descoperire pentru pumnalul înscris în repertoriu la poziția 2, de unde provine de fapt piesa de la poziția 3, rezidă în admiterea informației lui M. Roska¹², înaintea altora care sînt în contradicție cu aceasta. De altfel, trebuie să recunoaștem că descoperirile de pumnale de la Aiud au avut parte de o prezentare contradictorie, datorită atît punctelor diferite de descoperire, apropiate între ele, cît și reluărilor succesive care nu au beneficiat însă întotdeauna și de ilustrația necesară. De asemenea V.V. se arată surprins că pentru pumnalele prezentate la pozițiile

¹¹ M. Roska, *Dolgszeged*, 5, 1929, fig. 2/3.

¹² M. Roska citează punctul „Cinege” ca loc de descoperire pentru pumnalul înscris de noi la poziția 2 din repertoriul lucrării. Cf. M. Roska, *Közlemények*, 2, 1942, p. 223—224, fig. 1.

3 și 4 se trimite, în notele 4 și 5, cînd se citează articolele din AE, 1897 și 1898, la M. Roska și nu la K. Herepei, care este de fapt autorul acestora. În manuscrisul lucrării am citat doar titlul și anul apariției revistei, fără autorul articolelor respective, care este Herepei, desigur. Cum începutul notei 4 urma după un „idem”, precedat de numele lui M. Roska, iar la nota 5 acesta urma imediat după numele revistei AE, la dactilografie a primit o altă formă, care, deși a fost corectată, s-a transmis totuși și la tipar. Așa că, departe de a oglindi o neconsultare a bibliografiei citate, această eroare se datorește unei nefericite împrejurări. În privința descoperirii de la Ciurbrud — și ea controversată — V.V. este în dezacord cu unele informații atunci cînd respinge ipoteza existenței a două pumnale¹³, iar trimiterea la lucrările lui St. Ferenczi și I.H. Crișan de la nota 23 a fost făcută pentru exemplarul descris la poziția 16 și nu pentru confirmarea ambelor piese.

În schimb, considerăm că V.V. nu are dreptate atunci cînd pentru Archita propune un singur pumnal, deoarece, atît în lucrarea citată de noi la nota 7 și reluată de el (p. 102), cît și în alte publicații, sînt menționate două exemplare¹⁴. Totodată, este neavenită observația potrivit căreia, față de cele 22 de pumnale, aflate în 16 puncte înscrise în repertoriu, atît numărul pieselor, cît și al localităților din Transilvania intracarpatică în care s-au descoperit astfel de arme este mult mai mare. Oricum, îi mulțumim lui V.V. pentru citarea pumnalelor de la Băița, la acea vreme inedită, a celui de la Cîmpia Turzii, pierdut înainte de a fi văzut lumina tiparului sau poate încă nedescoperit¹⁵, a exemplarului de la Firminiș, pe atunci nedepistat, a celor de la Budești și Stremț, care n-au fost publicate încă (vezi notele 4—8). La acestea s-ar mai fi putut adăuga patru pumnale descoperite în județul Bistrița-Năsăud¹⁶, unul la Năeni¹⁷ în Muntenia și altul la Parincea¹⁸ în Moldova.

Cît privește „inexplicabila omitere” din repertoriul nostru a „săbiei de tip akinakes” (sic!) de la Dobolii de Jos, ea este justificată de faptul că această spadă de o lungime cu totul neobișnuită pentru epoca respectivă (113 cm)¹⁹ nu se încadrează în nici un caz în categoria de arme enunțată în titlul lucrării noastre. Oricum, sabia de la Dobolii de Jos reprezintă un caz singular în spațiul carpato-dunărean. Desigur, dacă V.V. ar fi făcut această obiecție numai ca atare, ea și-ar fi găsit o oarecare justificare. În orice caz, nu putem admite insinuarea de a fi omis acest exemplar numai pentru că ar fi de un tip și mai pregnant scitic. Totodată, lui V.V. îi apare „de-a dreptul stranie” includerea pumnalului de la Brașov în aceeași zonă sau arie de răspîndire cu exemplarele descoperite în partea subcarpatică a Munteniei și Olteniei, văzînd în aceasta tentativa de a

¹³ Cf. A. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, București, 1967, p. 59, nota 114, nr. 14.

¹⁴ Descoperirea a două pumnale la Archita este confirmată de M. Roska, *ESA*, 11, 1937, p. 169—170 și de A. Vulpe, *op. cit.*, p. 59, nota 114, nr. 3.

¹⁵ Despre care V. Vasiliev știe însă că provine dintr-un mormînt scitic.

¹⁶ Informație G. Marinescu de la Muzeul de Istorie din Bistrița, cărui îi mulțumim.
¹⁷ Încă inedit, pumnalul, descoperit într-un mormînt de incinerare, se află la Institutul de arheologie din București. Informație A. Vulpe, cărui îi exprimăm mulțumiri.

¹⁸ Pumnalul se află în Muzeul de Istorie din Bacău. Informație Ioan Mîtreă.

¹⁹ V. Pârvan, *Getica*, p. 395; M. Roska, *Repertorium*, p. 15, fig. 2; 3.

smulge un pumnal de la populația din Transilvania, pentru a-l trece la traco-geții de dincoace de munți. De fapt, în această privință ni se recunoaște un merit mai mare decât este el în realitate, deoarece, dintr-o simplă privire a hărții de la fig. 1, se poate lesne vedea că locul descoperirii de la Brașov, fără a fi fost deplasat în zona subcarpatică a Olteniei și Munteniei, este mult mai apropiat de centrul ariei IV de răspindire decât de centrul ariei V, unde se găsesc descoperirile de pe Mureșul superior²⁰.

Trecînd peste Carpați, V.V. constată că pumnalele de la Ploiești-Triaș, deși prin locul de descoperire se plasează în zona subcarpatică a Munteniei, prin contextul arheologic în care apar nu pot fi considerate ca ținînd de cultura Ferigile, deoarece, după părerea lui, „nu s-au descoperit în morminte de incinerare de tip Ferigile, ci în tumuli unde s-au aflat morminte de înhumare chireite eneolitice...”. Însă, în sprijinul acestei afirmații, V.V. nu aduce nici un fel de date din care să rezulte de unde își trage informațiile. În raportul privind descoperirile de la Ploiești-Triaș, scris de I. Nestor²¹, nu se află nici o mențiune despre vreo descoperire hallstattiană. În schimb, materialul ceramic hallstattian, descoperit înainte de săpăturile lui I. Nestor, într-un loc încă neidentificat, este de aceeași factură cu cel caracterizînd grupul Ferigile²². Cele două pumnale păstrează urme de trecere prin foc, ceea ce poate sugera proveniența lor dintr-un mormint de incinerare. Luînd în considerație aceste date, A. Vulpe crede că pumnalele provin din morminte de incinerare²³. Dacă aceste dovezi nu sînt considerate suficiente pentru a susține proveniența celor două pumnale din morminte de incinerare, punerea lor în legătură cu un context funerar de înhumare este cu totul neîntemeiată.

Apoi, după ce scoate în relief faptul că grupul de morminte din Transilvania, „ce se dovedește străin mediului local, își află corespondențe identice numai în lumea scitică nord-pontică”, V. V. vrea să pară preocupat de problema unității și continuității culturii populației autohtone. Sî aperi, uneori împotriva datelor arheologice, puritatea scitismului în Transilvania, în Moldova și chiar în Muntenia, arătîndu-te în același timp preocupat de unitatea și continuitatea civilizației locale, este într-adevăr o idee cu totul originală prin paradoxul ei. Problemei unității și continuității civilizației traco-geto-dace i-au fost consacrate, mai ales în ultima vreme, numeroase studii și vaste sinteze, iar lucrarea noastră deschide, în lumina documentației arheologice actuale bogate și diverse, un unghi nou în interpretarea unor antichități pe care V. V. le vrea neapărat exclusiv scitice. Pentru aceasta el încearcă să denatureze teoria „influenței culturale” (cu care, într-un limbaj străin disputelor științifice, se spune că în lucrarea noastră „se cochetează”), teorie susținută nu numai de

²⁰ A. Vulpe, *MemAntiq.* 2, 1970, p. 138, consideră, din temeluri asemănătoare, versantul nordic al Carpaților Meridionali ca aparținînd ipotetic la grupul Ferigile.

²¹ I. Nestor, *ACMI*, 1943; *idem*, *Raport asupra activității științifice a Muzeului național de antichități în anii 1942 și 1943*, București, 1944.

²² Aflat la Institutul de arheologie din București, materialul este — după informațiile lui A. Vulpe — în curs de publicare.

²³ A. Vulpe, *Ferigile*, p. 58

A.I. Meliukova, ci și de alți cercetători străini²⁴ și români²⁵, afirmînd că ea „contravine însăși unității și continuității în dezvoltare a culturii autohtone traco-daco-getice” (!).

La capitolul *tipologie* ni se impută că pentru stabilirea celor trei grupe tipologice (A, B, C) au fost folosite numai 52 de pumnale din cele 73 menționate. S-a ignorat însă faptul că, din cele 73 de piese doar 52 erau publicate cu ilustrație. Deci, pentru stabilirea tipologiei nu puteau fi luate în considerație decît cele 52 de pumnale. Pentru celelalte, inclusiv pentru cele pierdute și chiar inedite, ar putea încerca V.V. o schemă tipologică. Personal, nu cred că era posibil să fi fost luate în considerație și exemplarele pentru care nu se dispune de nici un fel de reprezentare grafică, după cum nu văd ce contribuție s-ar fi putut aduce dacă la clasificarea tipologică s-ar fi ținut cont și de faptul că, datorită procesului de execuție prin forjare și nu prin ștanțare sau turnare, „nu există două piese absolut identice”. Nu același lucru s-ar putea susține dacă în problema cronologiei s-ar fi analizat mai detaliat contextul arheologic în care s-a descoperit fiecare pumnal, acolo unde acesta era cunoscut, bineînțeles. Dar această carență, manifestată incidental, nu a dus deloc la „încălări cronologice eronate”, deoarece, tocmai în funcție de context cronologic, N. Vlassa a propus pentru pumnalul cu antenă de la Cipău aceeași datare²⁶ pe care am admis-o și noi (secolele V—IV î.e.n.), așa încît este cazul să ne întrebăm de unde își ia V. V. informațiile. Cît despre lipsa datărilor pentru pumnalele de la Ciunbrud și Cipău (cel cu mînerul terminat într-o bară orizontală), a unui exemplar de la Cristești, precum și datarea de două ori, în moduri diferite, a celui de la Batoș înscrise în fig. 11, sînt erori datorate nu abstragerii acestora de mediul lor cronologic, ci neatenției desenatorului, dar care, din moment ce au apărut, ne pot fi atribuite. Oricum, sesizarea foarte corectă a acestora trebuie notată ca o contribuție la acuratețea lucrării, pentru care îl asigurăm pe V. V. de mulțumirile cuvenite.

În sfîrșit, ajungînd la capitolul intitulat *concluzii*, autorul notei trece peste faptul că armele în discuție se concentrează acolo unde sînt cele mai multe descoperiri funerare, afirmînd că „marea majoritate a pumnalelor se concentrează în două zone restrinse. . . , anume în Moldova și centrul Transilvaniei intracarpatică, adică tocmai acolo unde se grupează mormintele de inhumație, care prin ritualul funerar și celelalte categorii de inventar. . . se dovedesc identice cu cele scitice nord-pontice, dar străine culturii autohtone” (p. 104). Pentru susținerea afirmației el recurge la date statistice, care, în cazul dat, nu au decît o valoare pur formală. Cu o vădită tendință se raportează toate pumnalele din Moldova, provenite din descoperiri întîmplătoare, dar considerate de V. V. ca fiind din morminte

²⁴ M. Dušek, *ArkMold*, 2—3, 1964, p. 274 și urm. Idem, *Slóvenska Archeológia*, 22, 1974, 2, p. 372—374, 404—407.

²⁵ D. Popescu, *SCIV*, 9, 1958, 1, p. 30; idem, *Dacla*, N. S., 6, 1962, p. 444 și urm.; D. Berciu, *SCIV*, 10, 1959, 1, p. 41; idem, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, 1966, p. 255—256; în *Istoria României*, I, București, 1960, p. 155—159; I. I. Russu, *Apulum*, 6, 1967, p. 139.

²⁶ N. Vlassa, *Apulum*, 4, 1961, p. 40.

de înhumăție și deci atribuite sciților, la cele patru exemplare descoperite în morminte tumulare de incinerăție de la Birsești, socotite autohtone. Însă, rezultanta unui atare raport aritmetic nu exprimă o realitate, fie numai și pentru faptul că descoperirile întâmplătoare nu dispun întotdeauna de datele necesare reconstituirii contextului lor arheologic și de aici dificultatea de a le atribui unui anumit etnos, dificultate pe care V. V. o rezolvă în mod automat în favoarea sciților. Tot atât de lipsită de sens este și încercarea de a raporta cele patru pumnale descoperite la Ferigile la numărul total al mormintelor cercetate (cca. 200), deoarece fazei căreia îi aparțin aceste piese nu-i corespunde decât un număr restrâns de morminte. La acesta s-ar mai adăuga un număr de morminte a căror încadrare fazeologică nu poate fi precizată. Așadar, orizontului cronologic în care apar pumnalele îi pot fi atribuite cel mult 50 de morminte²⁷. Deci pentru Ferigile raportul între numărul pumnalelor descoperite și cel al mormintelor este 1/10 și nu 1/50, cît obținuse V. V. Dacă extindem această observație la întreg grupul Ferigile, respectiv la toată zona subcarpatică așa cum procedează V.V. pentru Transilvania — atunci se constată — că în cele 10 morminte care pot fi atribuite acestui orizont din aria Argeș-Topolog s-au mai descoperit încă cinci pumnale : două la Curtea de Argeș, două la Cepari și unul la Tigveni. Raportînd cele nouă pumnale la numărul mormintelor (cca. 60), se obține expresia numerică $\frac{1}{6} - \frac{1}{7}$, față de $\frac{1}{8}$

cît reprezintă — după V.V. — așa-numitul grup scitic din Transilvania. Deci, chiar fără a lua în calcul cele două pumnale de la Ploiești-Triaj și cel de la Năeni, raportul este în linii mari egal celui din Transilvania.

Străduindu-se să scoată în evidență că pumnalele de tip akinakes sînt specifice mormintelor de înhumăție, considerate scitice, în timp ce în mormintele populației autohtone aceste arme apar doar sporadic, V. V. nu ezită să compare necropola de la Aiud cu cea de la Ferigile. Astfel, raportînd numărul mormintelor (14) și al pumnalelor (5) de la Aiud la cele 200 de morminte și patru pumnale de la Ferigile, ajunge la concluzia că necropola de la Aiud conține de cca. 17 ori mai multe asemenea arme decât cea de la Ferigile. Dacă însă s-ar fi luat în comparație numărul mormintelor (18) și al pumnalelor (0) din necropola de înhumăție de la Blaj cu mormintele și pumnalele de la Ferigile raportul ar fi fost cu totul altul, iar ipoteza apartenenței la populația locală a unora dintre aceste pumnale nu i-ar mai fi apărut lui V. V. „în totală contradicție cu repartitia reală a descoperirilor” (p. 105). Subliniem, totodată, că este inadmisibil a se compara un grup de morminte dintr-o singură fază cronologică, cum este cel de la Aiud, cu o întreagă necropolă ce prezintă cel puțin trei faze principale de dezvoltare, ca cea de la Ferigile.

În concluzie, problemele discutate reflectă latura formală, subiectivă a criticii aduse de V. V. lucrării noastre, ceea ce ne îndreptățește să credem că, în scurt timp, el însuși își va revizui părerea.

²⁷ A. Vulpe, *Dacla*, N. S., 21, 1977, p. 84; apreclerea numărului maxim de morminte ca aparținînd posibil acestei etape ne-a fost comunicată de A. Vulpe.

LES POIGNARDS HALLSTATTIENS TARDIFS,
OU « POIGNARDS AKINAKES »

RÉSUMÉ

L'article comprend une réponse à la note de V. Vasiliev « Despre interpretarea pumnalelor akinakes descoperite pe teritoriul României » paru dans *ActaMN*, 15, 1978 (pp. 101—106), et consacré à l'étude de C. Buzdugan, « Pumnale hallstattiene tîrzii pe teritoriul României », paru dans *Cercetări arheologice*, 2, 1976 (pp. 239—276).

L'auteur de l'article repousse les observations de V. Vasiliev se référant au mode de présentation des découvertes, à l'encadrement typologique, la dénomination et l'attribution ethno-culturelle des poignards découverts sur le territoire de la Roumanie, démontrant qu'elles sont sans fondement.

